

آسیب شناسی کاهش جمعیت و راهکارهای فقهی شیعه

نویسندگان	وابستگی سازمانی
ام البنین رجبی *	دانش آموخته سطح ۲، حوزه علمیه کوثر صفادشت، ملارد، ایران
اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله	همواره جوامع انسانی برای رسیدن به پیشرفت های روز افزون و رسیدن به آرامش
صفحه	و آسایش از تمام امکانات موجود استفاده نموده که برای رسیدن این آرامش در تمام
دوره ۱، شماره ۵ (شماره پیاپی ۵)	عرصه ها، پزشکی، اقتصادی و امنیتی نیاز به جمعیت کافی دارند پس مطالعه در
اطلاعات نویسنده مسئول	مسأله جمعیت ضرورت دارد تا امکان تصمیم گیری صحیح تر و منطبق با شرع مقدس
نویسنده مسئول	اسلام در این زمینه فراهم شود تا با بررسی دقیق و جامع و تمرکز بر تمام آیات و
کد ارکید	روایاتی، که می توانند در حکم فقهی یا رسیدن به دیدگاه شارع نسبت به مسأله
تلفن	افزایش جمعیت تأثیرگذار و راهنما باشند را تبیین کنند. علل کاهش جمعیت را که
ایمیل	از جمله آنها بدبینی در امر ازدواج و تجمل گرایی در مراسمات ازدواج و سیاست های
سابقه مقاله	کلی کاهش جمعیت و تغییر سبک زندگی می باشد، پرداخته شده است. این مقاله
تاریخ دریافت	که به شیوه توصیفی وبا متد کتابخانه ای تدوین شده آسیب های کاهش جمعیت
تاریخ ویرایش	را در فاجعه تقلیل ازدواج و تحدید نسل، کاهش نشاط اجتماعی، افت سرمایه انسانی
تاریخ پذیرش	و نیروی کار فعال، کاهش ارتباطات اجتماعی و کاهش اقتدار سیاسی بیان کرد. و
تاریخ انتشار	در مورد راهکارهای فقهی مقابله با کاهش جمعیت به فلسفه حقیقی ازدواج، فرزند
روش پژوهش	آوری و حرام بودن عزل و حرمت سقط جنین و مبعوضیت طلاق پرداخته است.
واژگان کلیدی	توضیحات
	افزایش جمعیت، راهکار فقهی، خانواده، کاهش جمعیت، فرزند آوری
کلیه حقوق این مقاله متعلق به نویسندگان می باشد.	
خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد و تغییر جزئی را با ذکر منبع آن دارند.	
نحوه استناد	رجبی، ام البنین (۱۴۰۵)، «آسیب شناسی کاهش جمعیت و راهکارهای فقهی شیعه»، ماهنامه علمی فقه، حقوق و
دهی	مطالعات اجتماعی، دوره ۱، شماره ۵، شماره پیاپی ۵، (مرداد)، صفحات ۳۸ - ۴۹

The Pathology of Population Decline & Shiite Jurisprudential Solutions

Authors		Organizational Affiliation
Omm OlBaneen Rajabi*		Level 2 graduate, Kowsar Seminary of Safadasht, Malard, Iran
Article Information		Abstract
Article Type	Scientific Research	Human societies have always used all available facilities to achieve increasing progress and peace and comfort. To achieve this peace in all areas, medical, economic and security, they need a sufficient population. Therefore, studying the issue of population is necessary to enable more correct decision-making in accordance with the holy law of Islam in this field, so that they can explain it by examining it carefully and comprehensively and focusing on all verses and narrations that can be influential and guiding in jurisprudence or reaching the viewpoint of the lawgiver regarding the issue of population increase. The causes of population decline, including pessimism in marriage and luxury in wedding ceremonies and general policies of population decline and lifestyle change, have been discussed. This article, which was written in a descriptive manner and using a library method, explained the damage caused by population decline in the disaster of reducing marriage and determining the generation, reducing social vitality, decreasing human capital and active labor force, reducing social connections and reducing political authority. And regarding jurisprudential solutions to combat population decline, he has discussed the true philosophy of marriage, childbearing, the prohibition of divorce, the prohibition of abortion, and the abhorrence of divorce.
Pages	38 - 49	
Volume 1, Issue 5, Fifth Consecutive Issue		
Corresponding Author's Info		
Corresponding Author's	Omm OlBaneen Rajabi	
ORCID	0000-0000-0000-0000	
Tell	09300403176	
Email	rajabiiii1373@gmail.com	
Article History		
Received	2026/03/27	
Revised	2026/03/28	
Accepted	2026/04/09	
Published Online	2026/06/21	
Research Method	Descriptive Analytical	
Keywords	Population Increase, Jurisprudential Solution, Family, Population Reduction, Childbearing	
Description		
All rights to this article belong to the authors.		
Readers of this magazine are permitted to distribute, recombine, and modify the material with due acknowledgement of the source.		
How to Cite This Article	Rajabi, Omm OlBaneen (2026), “The Pathology of Population Decline & Shiite Jurisprudential Solutions”, Monthly Scientific Journal of Jurisprudence, Law and Modern Social Studies, Volume 1, Issue 5, forth Consecutive Issue (August), pp. 38 – 49	

۱: مقدمه

هدف خداوند از آفرینش، حفظ نسل و خلق موجودی مطلوب و دارای شعور و دانش است که خدا را بپرستد «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (سوره ذاریات، آیه ۵۶). به همین علت استنباط از برخی آیات و روایات معصومین علیهم السلام این است که مسلمانان را تشویق به فرزندآوری و ازدیاد نسل کرده است. از طرفی شاید بتوان گفت فرزندآوری مهم‌ترین هدف و کارکرد خانواده است. در ادله و متون دینی، تولید مثل و زادآوری، امری پسندیده و ممدوح بوده و نسبت به آن تأکید و ترغیب فراوان شده است. از منظر متون دینی، فرزند شایسته، نعمتی از نعمت‌های الهی و گلی از گل‌های بهشت است (کلینی، ۱۳۸۰: ۴۲۵). مایه زینت زندگی (سوره کهف، آیه ۴۶) و یار و مدد کار انسان (حر عاملی، ۱۳۷۵: ۳۵۶) است. وجود این مقدار تأکید و ترغیب کافی است تا انگیزه تولید نسل و داشتن فرزند را درانسان تقویت کند. از طرف دیگر، بحث جمعیت، یکی از موضوعاتی است که در پیشرفت و توسعه هر کشوری نقش اساسی ایفا می‌کند، به‌طوری‌که با بررسی دقیق مقوله جمعیت، تأثیر آن در زوایای گوناگون اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و امنیتی جامعه نمایان می‌شود. و اگر کشوری در مسأله جمعیت دچار مشکل شود در تمام این زمینه‌ها ضعیف خواهد شد و در زمینه کشاورزی و صنعتی و بهداشت و درمان به مشکلات اساسی خواهند خورد، حال پرسش این است که علل کاهش جمعیت چیست و چه مشکلاتی را ایجاد می‌کند و در احکام شرعی چه راهکارهایی برای مقابله با کاهش جمعیت وجود دارد؟ بنابراین، با علم به این مطلب که در نظام اسلامی مبتنی بر احکام اسلامی و شرعی، برای هر موضوعی حکمی بیان شده است سراغ مسائل شرعی رفته تا حکم افزایش جمعیت را از آموزه‌های دینی برداشت کنیم. با توجه به اهمیت این موضوع تحقیقاتی در زمینه کتاب و مقاله نگاشته شده است؛ از جمله کتاب کاهش جمعیت، فاجعه تقلیل ازدواج و تحدید نسل نوشته علی معصومی و کتاب کاهش جمعیت آخرین راهبرد غرب نوشته مجید فولادی و کتاب کاهش نسل جمعیت نوشته محسن بهرامی که در این تحقیقات بیشتر در مورد اصل کاهش جمعیت و خطرات ناشی از کاهش جمعیت پرداخته‌اند و همچنین مقالاتی همچون نقش مساجد در پیشگیری از کاهش جمعیت که در مجله اسلام و مطالعات اجتماعی چاپ شده و مقاله آسیب‌های اخلاقی کاهش جمعیت فرزندان، نوشته علی ملکوتی نیا و همچنین مقاله کاهش جمعیت و تأثیر آن بر سلامت فرد و خانواده از دیدگاه اسلام که تمام این تحقیقات ارزنده است ولی این تحقیق که به شیوه توصیفی و با متد کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده علاوه بر بیان علل گرایش به کاهش جمعیت با رویکرد فقهی برای مقابله با کاهش جمعیت تلاش دارد تا احکامی که در زمینه افزایش جمعیت و بقای نسل می‌باشد را بیان کند.

۲: مفهوم شناسی

قبل از ورود به بحث و طرح آسیب‌های کاهش جمعیت و راهکارهای فقهی مقابله با آن، به مفهوم شناسی دو واژه جمعیت و خانواده پرداخته می‌شود.

۱-۲: جمعیت

جمعیت از ماده جمع به معنای انجمن شدن، گرد هم آمدن و هم‌گرویی است (دهخدا، ۱۳۶۵: ۵۴۲) و در اصطلاح به تجمعی از افراد انسانی که در منطقه‌ای (شهر یا روستا) به صورت خانواده‌ها یا خانوارها زندگی می‌کنند. (ولایتی، ۱۳۹۸: ۲۱)

۲-۲: خانواده

خانواده واژه‌ای فارسی است که در لغت به معنای خاندان، اهل خانه، اهل البیت، دودمان آورده شده است. (معین، ۱۳۹۰: ۶۱۳) نزدیک‌ترین واژه‌ی قرآنی به آن اهل می‌باشد. که راغب اصفهانی «اهل الرجل» را در اصل به معنای افرادی که با او در یک خانه زندگی می‌کنند بیان می‌کند و سپس بطور مجازی به کسانی که او و آن‌ها را در یک نسب جمع می‌کند اهل بیت آن مرد می‌گوید. (راغب اصفهانی، ۱۳۹۷: ۹۶) در اصطلاح و تعریف اسلامی خانواده به رابطه‌ی بین دو نا هم جنس که با ازدواج قانونی شکل گرفته، پدید می‌آید و زوجین با هدف دوام و پایداری آن را شکل

می دهند. در این تعریف خانواده طبیعی ترین واحد تولید مثل و فراگیرترین واحد اجتماعی است که نیروی انسانی جامعه را تامین می کند، بنابراین سلامت همه جانبه اعضا (به ویژه فرزندان) در سلامت اجتماعی تاثیر اساسی دارد. (علاسوند، ۱۳۹۹: ۱۸۲)

۳: علل کاهش جمعیت

قبل از پرداختن به آسیب های کاهش جمعیت و راه کارهای آن ضروری است برای مقابله بهتر با این مشکل علل گرایش به کاهش جمعیت مورد بررسی قرار گیرد.

۳-۱: سختی و مشکلات ازدواج

از آنجا که تشکیل خانواده و افزایش جمعیت، تنها از طریق ازدواج حاصل می شود، به این جهت، آموزه های اسلامی اصرار دارند که به هیچ دلیل نباید این پیوند مقدس مورد بی توجهی قرار گیرد ولی امروزه به خاطر بعضی موانع، ازدواج دیر هنگام صورت می گیرد که به تبع در فرزند آوری زوجین تأثیر مستقیم دارد که برخی از آن موانع را بیان می کنیم.

۳-۱-۱: بد بینی در امر ازدواج

یکی از موانع مهم برای ازدواج و تشکیل خانواده که جوانان برای فرار از ازدواج به آن اشاره می کنند مسأله فقر است که در این باره لذا امام صادق (ع) در خصوص داشتن امید به فضل الهی و خوش بینی در امر ازدواج می فرماید: «مَنْ تَرَكَ التَّزْوِيجَ مَخَافَةَ الْفَقْرِ فَقَدْ أَسَاءَ الظَّنَّ بِاللَّهِ عَزَّوَجَلَّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يَقُولُ: «إِنْ يَكُونُوا فَقَرَاءَ يَغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ»؛ «هر که از ترس تهیدستی ازدواج نکند، به خدای متعال گمان بد برده است. خداوند عزوجل می فرماید: «اگر تهیدست باشند خداوند از فضل خود توانگرشان می سازد.» (حویزی، ۱۳۸۰: ۵۹۷) خداوند تبارک و تعالی وعده داده است. که اگر کسی ازدواج کرد و فقیر بود، او را بی نیاز می کند. از آنجایی که وعده خداوند حق است، تنها، کسی از ترس فقر و نادر شدن ازدواج نمی کند که به وعده های پروردگار بدبین و بدگمان است. البته وعده خداوند وقتی محقق می شود که انسان برای کسب و کار و به دست آوردن روزی تلاش کند و معمولاً به طور طبیعی یک جوان پس از ازدواج، مسئولیت بیشتری در قبال خود و همسرش احساس می کند و همین سبب می شود تا بر کار و تلاش خود بیفزاید. رسول اکرم (ص) فرمودند: «مَنْ تَرَكَ التَّزْوِيجَ مَخَافَةَ الْعَيْلَةِ فَلَيْسَ مِنَّا» (متقی هندی، ۱۳۸۵: ۲۷۹) یعنی هر که از ترس تنگدستی ازدواج نکند، از ما نیست.» (ری شهری، ۱۳۹۰: ۸۴) باید توجه داشت که دختران و پسران جامعه امروزی هرچند در دام شبهه خوان فرهنگی در فضای مجازی قرار گرفته اند. ولی با راهنمایی های والدین و بزرگان فامیل و فراهم آوردن امکانات ازدواج برای دختران و پسران شرایط را برای تشکیل خانواده فراهم آورند.

۳-۱-۲: سخت گیری در انتخاب همسر

به علت تغییر در سبک زندگی اسلامی و الگو گیری از زندگی های غربی و رفاه طلبی به جای ساده زیستی و قناعت متأسفانه ملاک های انتخاب همسر هم تغییر کرده که در نتیجه انتخاب همسر با تأخیر اتفاق می افتد که این ملاک ها همچون؛ تحصیلات عالی، شاغل بودن، اجتماعی بودن، زیبایی صرف و ملاک هایی از این قبیل می سنجند و همچنین معیارهای انتخاب داماد را مشاغل پردرآمد، خودروی شیک، سند زمین، مسکن مستقل، حساب بانکی بالا و نظایر آن قرار می دهند و چون امکان برآوردن این انتظارات در اغلب جوانان وجود ندارد، همین خود عاملی برای سخت شدن ازدواج ها شده است. با توجه به موارد ذکر شده، تنها راه ازدواج در جامعه کنونی ترویج ازدواج آسان است که یکی از موارد آن سهولت در انتخاب همسر است، که به درستی وقتی احادیث اهل بیت و معیار های جامعه کنونی را با هم بسنجیم متوجه میشویم که انتخاب همسر به آسانی میسر میشود. متون دینی ما، اولین و مهم ترین ملاک در انتخاب همسر را دینداری معرفی کرده است. قرآن کریم در همین زمینه می فرماید: «وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَا مَهْ مُؤْمِنَةً خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ

مشرک ولو اعجبکم اولئک یدعون الی النار و الله یدعو الی الجنة» یعنی با زنان مشرک تا زمانی که ایمان نیاورده اند ازدواج نکنید اگر چه بخاطر مال یا جمال و مقام (موقعیت)، شما را به شگفتی آورند و زنان خود را به ازدواج مردان مشرک و بت پرست تا ایمان نیاورده اند در نیاورید اگر چه (مال و زیبایی و موقعیت) آنان شما را به شگفتی آورد (زیرا) آنها شما را به سوی آتش دعوت می کنند و خداوند شما را دعوت به بهشت و آموزش می نماید» (سوره بقره، آیه ۲۲۱)

۳-۱-۳: تجمل گرایی و تشریفات در مراسمات ازدواج

تجمل گرایی در انجام مراسمات و تشریفات ازدواج، یکی دیگر از موانع ازدواج آسان و به هنگام به شمار می آید. سختگیری ها بیش تر در موارد مهریه، مسکن، شغل و مدرک صورت می گیرد که منشأ آنها دنیا زدگی و فراموشی فضل و رحمت خدا است. (ملکوتی نیا، ۱۳۹۹: ۱۵۲) به همین جهت، انسان در کار ازدواج نیز سعی می کند با افراد ثروتمند و متمکن وصلت کند و یا تظاهر به دارایی و تمکن نماید. گرایش غالب در امروز، تجمل گرایی، چشم و هم چشمی و فخر فروشی است. افرادی هستند که تمام حساسیت، بینش و رفتار آنان وابستگی کامل به جو جامعه دارد؛ اگر در جامعه چیزی مرسوم شود، حتماً باید آنان نیز به آن دست یابند. اگر چیزی نزد مردم زیبا و ارزش تلقی گردد، آنها نیز آن را زیبا می دانند. (ملکوتی نیا، ۱۳۸۵: ۱۵۵) در برخی از ازدواجهای امروزی مواردی به چشم می خورد که منطبق بر آموزه های دینی نیست؛ همچون؛ مطالبه مهریه سنگین و برپایی مجالس پُر هزینه، ماشین و مسکن خوب، شغل عالی و مدرک و شأن بالا و ... در این میان استفاده از لباسهای گوناگون با مدل های جدید، میهمانی ها و هدیه های گران بها و تجملاتی، صرفاً برای جلب توجه دیگران صورت می گیرد و در جریان این مسابقه، هر روز روشها جدیدی تر و پیشرفته تر می شود و در نتیجه هزینه ها بالاتر می رود. قرآن کریم از این جلوه های زندگی ما با نام «زَهْرَةُ الدُّنْيَا» یعنی زیور زندگی دنیایی (سوره طه، آیه ۱۳۱) نام می برد؛ یعنی درخشش و گیرایی زندگی دنیایی، و این رفتارها را «تَبَرُّجُ الْجَاهِلِيَّةِ» یعنی فخر فروشی می داند. (سوره احزاب، آیه ۳۳) همچنین می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ» یعنی خداوند هیچ حيله گر فخر فروشی را دوست ندارد. (سوره بقره، آیه ۱۸) امیر المؤمنین (علی ع) نیز فرمودند: «أَهْلَكَ النَّاسَ اثْنَانِ خَوْفُ الْفَقْرِ وَ طَلَبُ الْفَخْرِ» یعنی دو چیز مردم را هلاک ساخت: ترس از فقر و طلب فخر. (مجلسی، ۱۳۸۰: ۳۹) بنابراین آسان گیری و سادگی در انجام مراسمات و تشریفات ازدواج، راهکاری عملی و قابل تحقق برای افزایش متعادل جمعیت ایران اسلامی است (ملکوتی نیا، ۱۳۹۹: ۱۵۴)

۳-۲: سیاست های کلی کاهش جمعیت

به طور کلی این سیاست ها را می توان در چند محور مطرح کرد:

۳-۲-۱: رفاه اقتصادی

شاید مهم ترین و قدیمی ترین دلیل به این گرایش در سطح جهان، بحث رفاه اقتصادی باشد. اقتصاد از قدیم الایام تعیین کننده بسیاری از تغییرات در سطح خانواده و اجتماع بوده است. در این مورد علاوه بر حکومتها خود مردم هم توان اقتصادی را برای فرزندآوری مهم می دانستند و جمعیتشان را براساس میزان درآمد اقتصادی خود تنظیم میکردند. که قرآن کریم در سوره اسراء، آیه ۳۱ آنان را از این کار نهی میکند. بسیاری از نظریه های جمعیتی برپایه اقتصاد استوار است.

۳-۲-۲: توزیع عادلانه امکانات

از دیگر دلایل، عدالت در توزیع امکانات برای تمام مردم است. جمعیت کمتر، امکان سیاستگذاریهای عادلانه را برای حاکمان جوامع فراهم میکند.

۳-۲-۳: سیاستهای استعماری

از نظر بسیاری از متفکران سیاستهای استکباری در جوامع جهان سوم و عمدتاً مسلمان دلیل دیگر گرایش به مولید کمتر است. جمعیت کمتر، سبب ضعف ملل و جوامع است و امکان استثمار آنان را فراهم میسازد از این رو در بسیاری از کشورهای جهان سوم، دول دست نشانده با پیاده کردن اوامر دول استعمارگر، زمینه فرهنگی برای عدم استقبال خانواده از فرزند بیشتر را فراهم آوردند و به این ترتیب، برنامه های وسیع کاهش جمعیت و تنظیم خانواده برای آماده سازی افکار عمومی این کشورها، در راستای کاستن از جمعیت به کار گرفته شد. (طهرانی، ۱۳۹۹: ۹۱)

۳-۳: تغییر سبک زندگی

یکی دیگر از عوامل کاهش جمعیت در دهه های اخیر، تغییر الگوهای زندگی و به خصوص سبک زندگی زنانه متأثر از مدرنیزاسیون است. از جمله این موارد که تأثیر زیادی می تواند بر کاهش جمعیت داشته باشد بالا رفتن سن ازدواج است. در حقیقت یکی از پیامدهای مدرنیزاسیون، تغییر نوع و تأخیر در ازدواج است. مدرن شدن در سطوح فردی و اجتماعی به تأثیرگذاری بر زمان ازدواج منجر می شود. (احمدی، ۱۴۰۰: ۴۹) به طور کلی تحولات اجتماعی گرایش زنان به تحصیلات بیشتر ورود به بازار کار، مدیریت بدن و ... سبب کاهش تمایل به فرزندآوری شده است و همچنین در ناحیه سبک زندگی اسلامی می توان به ازدواج سفید و تبلیغ فراوان برای هم جنس گرایی که روز به روز در فرهنگ غرب در حال ترویج است و در صورت فاصله گرفتن از سبک زندگی اسلامی دچار این مشکلات اساسی و فرهنگی خواهیم شد.

۴: آسیب های کاهش جمعیت

کاهش جمعیت چون یک مسأله اجتماعی است بیشتر اثرات منفی آن متوجه جامعه است که البته تبعات فردی هم دارد که سعی شده به هردو گونه از این تبعات اشاره ای داشته باشیم.

۴-۱: فاجعه تقلیل ازدواج و تحدید نسل

در جوامعی که در پی کنترل جمعیت و کاهش نسل و به اصطلاح تنظیم خانواده هستند آسیب جدی در پیشگیری از ازدواج است و این امر ایجاد فساد و ناامنی را در جامعه افزایش میدهد. جوانان از ترس بچه دار نشدن به هردلیلی چه اقتصادی و چه اجتماعی و از همه مهمتر به تقلید از غرب به ازدواج سفید روی می آورند، چون انسان ها ذاتاً نیازمند به جنس مخالف هستند. در حالی که ازدواج علاوه بر آرامشی که برای طرفین ایجاد می کند، پایه و بنیان جامعه را محکم تر می کند. در قرآن کریم، در آیات بسیاری به ازدواج اشاره شده است. از جمله آیه «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (سوره روم، آیه ۲۱) و از آیات خداوندی است که می فرماید برای شما از جنس خودتان جفتی بیافرید، که در کنار او آرامش یابید، و میان شما عشق و محبت و مهریانی قرار داد، که در این حقیقت نشانه هائی از خداست برای مردمی که در گردونه اندیشه و فکر نسبت به حقایق به سر می برند. (سوره روم، آیه ۲۱)

۴-۲: کاهش نشاط اجتماعی

یکی از مشکلات جوامع توسعه یافته و کم جمعیت، پیری و در نتیجه عدم نشاط اجتماعی آنهاست. جوانان مایه پویایی و سرزندگی جوامع هستند. اکثر جهش های اجتماعی، نیز از دل نیروهای جوان جوشیده است. (سالاری فر، ۱۴۰۱: ۲۹) حتی آنان مجبورند در تصمیم گیریها به تنهایی عمل کنند ولی به استناد آیه قرآنی که می فرماید: «وَأْمُرْهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ» و امورشان در بینشان به مشورت صورت می گیرد. (سوره شوری، آیه ۳۸) آیت الله مکارم شیرازی در ذیل این آیه می نویسد: «یک انسان هر قدر از نظر فکری نیرومند باشد، نسبت به مسائل مختلف تنها از یک یا چند بعد نمی نگرد، اما هنگامی که مسائل در شوری مطرح گردد و عقلها و تجارب به کمک هم بشتابند، مسائل کاملاً پخته و کم عیب و نقص می گردد.» (مکارم شیرازی، ۱۴۰۲: ۴۶۲)

۳-۴: افت سرمایه انسانی و نیروی کار فعال

جایگزینی نیروی کار (مهاجر خارجی) همراه با تبعات فراوان اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آن: کشوری که نیروی جوان و فعال و متخصص نداشته باشد کشور مهاجر پذیر میشود و در نتیجه عملاً سرمایه خود را صرف بیگانه میکند و این ضربه ای سهمگین از هر لحاظ بخصوص اقتصادی و دینی برای آن کشور در پی دارد. (عزیزی، ۱۴۰۰: ۴۵) در جوامع اسلامی وقتی این اتفاق بیفتد استعمار و بی دینان به طور غیرمستقیم جامعه را اداره میکنند و معلوم نیست چه بلایی سر دیانت و انسانیت بیاید، هانطور که امام حسین علیه السلام در روز عاشورا فرمودند: «اگر دین ندارید آزاده باشید.» (شریفی، ۱۳۹۹: ۳۷۳) از لحاظ اقتصادی هم سرمایه کشور ممکن است به تاراج و غارت بیگانه از بین برود.

۴-۴: کاهش ارتباطات اجتماعی

ایجاد و حفظ ارتباطات اجتماعی صحیح از ضروریات زندگی محسوب می شود. یکی از نیازهایی که توجه روان شناسان را به خود جلب کرده است، نیاز پیوندجویی یا پیوستگی است. این نیاز معرف انگیزه افراد در ایجاد ارتباط با دیگران است. این نیاز می تواند در اشکالی از قبیل دوستی های صمیمانه، وابستگی به والدین، اشتیاق به رابطه دوستانه با خویشاوندان، صرف وقت با همسالان و ... منعکس شود. هنگامی که فرزند متولد شده، نه خواهر و برادری داشته باشد، نه هم سن و سال های متعددی که با آن ها ارتباط برقرار نماید، و نه خویشاوندان نزدیکی که بتواند نیازش به ارتباط را برطرف سازد، مسلماً این نیاز به درستی برآورده نشده و بسیاری از آموزش های اساسی زندگی که از این طریق به فرد منتقل می شوند، محقق نخواهد گشت. (عزیزی، ۱۳۹۹: ۱۱۵)

۵-۴: کاهش اقتدار سیاسی، تغییر در ترکیب های دینی

افزایش جمعیت جوان کشورهای اسلامی یکی از ابزارهای قدرت در مقابل زور گویان و استعمارگران است افزایش جمعیت مسلمانان می تواند در بسیاری از مناسبات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی اثر بگذارد. جمعیت، یک فاکتور مهم در اقتدار سیاسی است. (اردبیلی، ۱۳۹۸: ۵۲) در قرآن کریم سعادت جامعه و قوم اینچنین آمده است: «وَيُؤْمِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَاراً» یعنی «و شما را با اموال و فرزندان فراوان کمک کند و باغ های سرسبز و نه رهای جاری در اختیارتان قرار دهد» (سوره نوح، آیه ۱۲) این آیه یکی از آیاتی است که مژده های الهی را به قوم نوح از زبان آن حضرت بیان می کند البته های مژده هایی که مشروط به ایمان آن قوم و طلب مغفرت شان از خداوند بوده است و همان طور که می بینیم فرزندی فرزندان نیز در کنار نعمت هایی دیگر به عنوان یکی نعمت های الهی مورد اشاره قرار گرفته است. سببی نیز که باعث شده نوح (علیه السلام) این وعده ها را به قوم خود دهد بنابر بعضی از روایات این بوده است که وقتی قوم لجوج او از قبول دعوتش سر باز زدند، خشکسالی و قحطی آنها را فرا گرفت و بسیاری از اموال و فرزندان شان هلاک شدند. به همین خاطر حضرت نوح به آنها گفت: «اگر ایمان بیاورید همه این مصائب و بلاها از شما دفع خواهد شد.» (سوره نوح) در این آیه از تعبیر «یمددکم .. بنین...» برای اشاره به نعمت فرزند اشاره شده است. کلمه «امداد» به معنای رساندن مدد به دنبال مدد دیگر است و مدد به معنای هر چیزی است که آدمی را در رسیدن به حاجتش کمک کند و مشخص است که برخورداری از فرزندان در کنار تملک اموال نزدیک ترین کمک های ابتدایی برای رسیدن جامعه انسانی به هدف های خویش است. (طباطبایی، ۱۴۰۱: ۷۸)

۵: راهکارهای فقهی مقابله با کاهش جمعیت

از آنجایی که مساله جمعیت و بقای نسل جزء مهمترین مباحث است که امر ازدواج به آن جهت بیان شده باید بررسی کنیم که در فقه چه دستوراتی در این راستا می باشد و در ابتدا چون قرآن کریم و روایات به عنوان دو منبع مهم استنباط احکام فقهی است لذا مسأله افزایش جمعیت و فرزند آوری که در نتیجه موجب افزایش جمعیت می شود را از این دو منبع مورد بررسی قرار می دهیم.

۵-۱: حکم افزایش جمعیت در قرآن

در قرآن کریم دو دسته آیات در زمینه افزایش جمعیت و فرزند آوری وجود دارد: دسته اول در مقام بیان مطلوبیت فرزند و تشویق به فرزندآوری است. مانند آیاتی که فرزند را به عنوان زینت زندگی (سوره کهف، آیه ۴۶) یاری رساننده به پدر و مادر (سوره اسراء، آیه ۶)، نعمت الهی و متاع دنیا (سوره نحل، آیه ۷۲) معرفی میکند. علاوه بر آن، آیاتی فرزند آوری را از جمله سیره و سنت انبیا (ع) دانسته است؛ آیاتی که به زندگی پیامبرانی همچون زکریا و ابراهیم (ع) اشاره میکند از آن جمله است. (سوره آل عمران، آیه ۳۸) در آیاتی فرزندآوری به عنوان آرزوی پیامبران الهی و سبب بشارت خداوند بیان شده است ضمن اینکه فرزند نزد پیامبران الهی مایه روشنی چشم شمرده شده است (سوره هود، آیه ۷۱) به نظر میرسد درخواستها و دعاها مکرر مبنی بر فرزند خواهی از جانب پیامبری اولوالعزم همچون حضرت ابراهیم (ع) نشان دهنده جایگاه مهم فرزندآوری در زندگی انسان، فطری بودن فرزندخواهی و نیاز انسانها به فرزندآوری است. در مقابل آیاتی که به معایب فرزند اشاره دارد. مثلاً گاه فرزند ناصالح به عنوان دشمن پدر و مادر، اسباب هلاکت عذاب پدر و مادر تفاخر پدر و مادر غیر مؤمن شده است. (سوره تغابن، آیه ۱۴) این آیات، آنچه به نظر عیوب فرزندآوری است در واقع هشدار و تذکری برای افراد در مواجهه و تعامل با فرزند است و ارتباطی به اصل فرزندآوری ندارد. لذا این نمونه ها توان نفی مطلوبیت فرزند آوری را ندارد؛ و نهایتاً در مقام مذمت افرادی است که از این مطلوب شارع سوء استفاده کرده و از این طریق به گمراهی کشانده می شوند. پس در واقع، فرزندآوری فی نفسه مطلوب شارع است که شرایطی نیز دارد.

۵-۲: فرزندآوری در روایات

در روایات اهل بیت (علیهم السلام) در مورد اهمیت فرزندآوری روایات زیادی داریم. بعضی روایات فرزند آوری را مایه مباهات پیامبر (ص) دانسته و به آن تشویق می کند (حر عاملی، ۱۳۸۰: ۹۶) روایاتی فرزند را یادگار و جانشین پدر و مادر در دنیا (حر عاملی، ۱۳۸۰: ۹۷) و اعمال نیک فرزندان را سبب آمرزش و نیک بختی والدین در حیات اخروی معرفی میکنند (صدوق، ۱۳۸۵: ۳۰۹) روایات دیگری نیز به ازدواج دعوت میکند تا زمینه فرزندآوری مهیا شود و بدین وسیله خداوند با فرزندان لا اله الا الله گو تسبیح شود. (مجلسی، ۱۳۸۰: ۲۰۸) در برخی روایات ازدواج با زنی که فرزندآور است ترجیح داده شده است. (صدوق، ۱۳۸۵: ۳۸۷) مثلاً از حضرت علی (ع) نقل شد که میفرمایند ازدواج کنید زیرا پیامبر خدا (ص) بارها فرمودند: «من کان یجب أن یتبع سنتی فلیتزوج فإن من سنتی التزویج و اطلبوا الولد فإنی اکثر بکم الأمم غداً» یعنی هر کس دوست دارد که پیرو سنت من باشد باید ازدواج کند. زیرا ازدواج و فرزندآوری سنت من است و من به زیادی امتم در مقابل دیگر امتها مباهات میکنم. (کلینی، ۱۳۸۰: ۳۰۹)

۵-۳: فرزندآوری در مذهب امامیه

در فقه امامیه اصل در مسئله فرزندآوری علی القاعده اباحه است زیرا با مبانی اصولی در صورتی که شک در اصل تکلیف در شبهه حکمیه باشد، با نظر به ادله براءت عقلی و براءت شرعی حکم به براءت داده میشود اما فارغ از این اصل و با رجوع به آیات و روایاتی که به بعضی از آنها اشاره شده ملاحظه می شود که شریعت اسلامی مؤمنان را به فرزند آوری فرا خوانده است و فراوانی صراحت دلالی و صحت سندی بسیاری از این نصوص به حدی است که اگر حجت معارضی یافت نشود، ممکن است بنا به گفته بعضی قائل به وجوب فرزندآوری در خانواده های مسلمانان شد. (خمینی، ۱۳۹۰: ۲۶) در بررسی آرای فقهای امامیه درباره حکم فرزندآوری، علی رغم تصریح به استحباب دعا برای فرزند آوری استحباب شیردهی و دیگر امور مرتبط با فرزند تصریح به استحباب فرزندآوری کمتر دیده می شود. (خمینی، ۱۳۹۰: ۳۲) بعضی معاصران به منظور اثبات استحباب، نکاح به روایات دال بر مطلوبیت فرزندآوری استدلال میکنند و معتقدند نظر به مطلوب بودن افزایش افرادی که خدا را عبادت می کنند می گویند نکاح مستحب است تا زمینه برای فرزندآوری مهیا شود. (شبییری زنجان، ۱۳۹۵: ۷۹) البته در وسائل الشیعه ذیل «أبواب أحكام الأولاد» اولین باب آن باب استحباب الاستیلا و تکثیر «الأولاد» نام گرفته است (حر عاملی، ۱۳۸۰: ۹۴) و در بحر الانوار نیز بحثی با عنوان «باب فضل

توسعه العیال و مدح قلۀ العیال» آمده است. (مجلسی، ۱۳۸۰: ۱۰۱) در ظاهر نصوص فقه امامیه، فرزندآوری حکم وجوبی ندارد؛ برخی هر گونه کنترل و تحدید نسل را مخالف فلسفه اسلام و روح ایمان دانسته و با آن مخالفت کرده اند و قاعدتاً دخالت دولتها در این عرصه را نیز دخالتی نابجا و مخالف موازین شرع دانسته اند (طهرانی، ۱۳۹۰: ۵۴) برخی دیگر از فقها به دلیل نرخ بالای رشد جمعیت و تنگناهای اقتصادی و رفاهی با تنظیم خانواده موافق اند و معتقدند حکومتها باید در این زمینه برنامه ریزی داشته باشند و در صورت لزوم، جامعه را وادار به مهار جمعیت و تنظیم خانواده کنند. (مکارم شیرازی، ۱۳۹۸: ۸۴۰) برخی صاحب نظران، تنظیم خانواده را با شرایط و قیودی پذیرفته اند، اما حکومت ها را مجاز به دخالت و اجبار مردم به تحدید نسل نمیدانند (موسوی اردبیلی، ۱۴۰۰: ۸۳۳) با این حال هستند کسانی که فرزند آوری را از اصول اسلام و الزامی میدانند.

۵-۴: فلسفه حقیقی ازدواج، فرزندآوری

موافقان افزایش جمعیت (شیخ صدوق، ۱۳۸۰: ۳۸۱) به روایات فراوانی استناد می کنند که در آنها تشویق به ازدواج و فرزندآوری شده است. این روایات را می توان در چند باب متفاوت تقسیم بندی کرد:

۵-۴-۱: روایات مشوق ازدواج

اسلام اکیدا بر مسأله ازدواج تشویق و سر باز زدن از آن را به دلایل مختلف نکوهش می کند. قطعاً مسأله ازدواج، مسأله فرزندآوری را به دنبال خود داشته و مقدمه ای برای فرزندآوری است. همچنین فرزندآوری از مهم ترین کارکردهای تشکیل خانواده دانسته می شود. بنابراین، موافقان افزایش جمعیت روایات مشوق ازدواج را به عنوان دلیلی بر افزایش جمعیت مطرح کرده اند. اول، روایات مشوق ازدواج به هنگام اسلام، دختران و پسرانی را که به سن بلوغ شرعی می رسند، تشویق به ازدواج می کند. برای نمونه، پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: بدترین افراد شما عزب هایند، دو رکعت نمازی که شخص متأهل می خواند بر هفتاد رکعتی که فرد مجرد می خواند فضیلت دارد. (شیخ صدوق، ۱۳۸۰: ۳۸۴)

۵-۴-۲: روایات مشوق ازدواج آسان

اصولاً یکی از موانع ازدواج به موقع، وجود قید و بندها و تشریفات زاندی است که مانع ازدواج شده و سن ازدواج را افزایش می دهد. اسلام به برداشتن قید و بندها و موانع ازدواج توصیه و تشویق به ساده زیستی می کند. در حدیثی معصوم (ع) فرموده اند: «بهترین زنان شما آن ها هستند که زیباتر و کم مهریه تر باشند» یا «بهترین زنان، آن های هستند که مهریه شان کم باشد». (یابنده، ۱۴۰۰: ۴۷۵) همچنین توصیه شده است که اگر شخص با ایمانی به خواستگاری دختری رفت، حتی اگر فقیر باشد، پاسخ رد به او ندهند؛ زیرا خدای متعال در آیه شریفه می فرماید: «اگر فقیر باشند خدا از فضل خود آن ها را بی نیاز می گرداند». (سوره نور، آیه ۳۲) و همچنین در حدیثی امام صادق (ع) فرمودند: «روزی همراه همسر و فرزند است» (حویزی، ۱۳۹۸: ۱۲۸) در حدیث دیگری از پیامبر (ص) می خوانیم: مردی خدمت حضرت رسید و از تهی دستی نیازمندی شکایت کرد. پیامبر (ص) فرمود: «ازدواج کن، او هم ازدواج کرد و گشایش در کار او پیدا شد» (حر عاملی، ۱۳۸۰: ۵۴۱) در حدیثی از پیامبر گرامی اسلام صل الله علیه و آله و سلم نقل شده که فرمودند: «کسی که ازدواج را از ترس فقر ترک کند، گمان بد به خدا برده است، زیرا خداوند متعال می فرماید: اگر آن ها فقیر باشند خداوند آن ها را از فضل خود بی نیاز می سازد». (حر عاملی، ۱۳۸۰: ۵۴۵)

۵-۴-۳: تأکید بر ازدواج با زنان زایا

روایاتی که دلالت بر ازدواج با زن های فرزندآور کرده است، نیز بر امر مطلوبیت تکثیر موالید صحه گذاشته و این قبیل روایات نیز در منابع حدیث کم نیستند. (کلینی، ۱۳۸۰: ۳۳۳) پیامبر (ص) فرمود: «با زن سواء که فرزند می آورد ازدواج کن زیرا من در روز قیامت به فراوانی مسلمانان بر

دیگر امام افتخار می‌کنم. پس از امام صادق (ع) پرسیدم سوآء کیست؟ ایشان فرمود: زشت روی. «این حدیث از جوانب مختلف بر مطلوبیت ازدیاد نسل دلالت می‌کند:

- تشویق به ازدواج با زن ولود.
 - علت تفاخر رسول اکرم (ص) بر امت‌های دیگر در روز قیامت به فراوانی جمعیت مسلمانان. (حر عاملی، ۱۳۸۰: ۱۲۵)
- واضح است که تشویق ازدواج با «ولود» و بیان علتی که برای آن ذکر شده (مباهات به فزونی جمعیت) دلالت بر مطلوبیت فرزند دارد. روایاتی با این مضمون بسیار متعدد است که از آن جمله بهترین زنان، زایا و مهربان هستند. (پاینده، ۱۳۹۰: ۱۵۰) در صحیح جابر بن عبدالله آمده است که گفت: در نزد پیامبر (ص) بودیم که حضرت فرمودند: بهترین زنان شما زنی است که زایا و مهربان و عزیز در میان خویشاوندان خود و فرمان بردار شوهرش باشد. (حر عاملی، ۱۳۸۰: ۱۶)

۵-۴-۴: حکم اولیه نکاح و شرط عدم بارداری

مقتضای اطلاق نکاح عبارت است از اینکه هرگاه عقد نکاح به طور مطلق و بدون تقید آن به پاره‌ای از امور واقع شود اموری را اقتضا می‌کند؛ مثلاً نکاحی که قید مسکن در آن بیان نشده باشد اقتضا میکند که حق تعیین مسکن با مرد باشد شرطی که مخالف این امور باشد مبطل عقد و مشمول ماده ۲۳۳ قانون مدنی نیست و اگر این گونه شرط مشروع باشد، باطل هم به شمار نمی‌آید؛ مثلاً اگر در نکاح شرط شود که اختیار تعیین مسکن با زن باشد این شرط صحیح است. (صفایی، ۱۴۰۱: ۱۴) در خصوص باروری اگر ما باروری را جزء آثار نکاح تلقی کنیم با توجه به اینکه قطعاً از مقتضای ذات نکاح محسوب نمیشود، جزء مقتضای اطلاق نکاح بوده و شرط عدم استیلا هم شرطی بر خلاف مقتضای اطلاق نکاح خواهد بود. منتهی در این صورت سؤالی که مطرح میشود این است که آیا استیلا از حقوق زوج است یا زوجه یا اینکه استیلا از حقوق مشترک زوجین محسوب در ذیل هر یک از موارد مذکور را بررسی می‌نماییم.

۵-۴-۵: مطلوبیت افزایش تعداد فرزندان

روایاتی که بر مطلوب بودن افزودن بر تعداد فرزندان دلالت می‌کند، نیز مستقیماً بر مطلوبیت افزایش جمعیت حکایت دارد. برای مثال از امام صادق (ع) نقل شده است که فرموده‌اند: «فرزندان خود را زیاد کنید که در فردای قیامت به زیادی شما بر سایر امت‌ها افتخار می‌کنم. (کلینی، ۱۳۸۰: ۲) جابر از امام محمد باقر (ع) نقل می‌کند که رسول خدا (ص) فرمودند: «چه چیزی انسان مؤمن را از این باز می‌دارد که همسری بگیرد تا شاید خداوند فرزندش برای او روزی کند که زمین را با لا اله الا الله آکنده سازد.» (حر عاملی، ۱۳۸۵: ۵۲۵)

۵-۴-۶: مطلوبیت و استحباب فرزندآوری

روایاتی نیز بیان شده‌اند که به خاطر محبوب بودن آوردن فرزندان فراوان، به ازدواج تشویق می‌کند. امام صادق (ع) از پیامبر خدا (ص) نقل می‌کند: ازدواج کنید، زیرا من در فردای قیامت کند باید ازدواج کند، همانا ازدواج جزء سنت من است و در طلب فرزند باشید، زیرا من در فردای قیامت به فزونی جمعیت شما بر امت‌ها افتخار می‌کنم. (شیخ صدوق، ۱۳۸۰: ۳۸۳)

۵-۴-۷: ناپسند بودن عزل

روایاتی که عزل را ناپسند می‌شمارند نیز می‌تواند حکم به استدلال مطلوبیت تکثیر موالید داشته باشند. «عزل» در لغت به معنی بازداشتن و کنار گذاشتن است و در مورد آمیزش جنسی آن است، که مرد به هنگام انزال منی، خود را کنار کشیده و آن را در خارج از رحم بریزد. از رسول خدا (ص) درباره عزل پرسش کردند، حضرت فرمودند: «عزل کردن زنده به گور کردن و کشتن بچه به صورت پنهانی است.» (علم الهدی، ۱۴۰۱: ۲۸۲)

۵-۴-۸: حرمت سقط جنین

در این باره آیه ۳۳ سوره مبارکه اسراء می فرماید: «و لا تقتلوا النفس التي حرم الله إلا بالحق». این آیه دلالت بر حرمت سقط جنین بعد از دمیده شدن روح دارد. با این آیه نمی توان حرمت سقط جنین قبل از ولوج روح را اثبات کرد. (مکارم شیرازی، ۱۴۰۱: ۵۶۳) روایاتی که از بین بردن جنین و نطفه را غیر مجاز شمرده و برای آن دیه و کفاره در نظر گرفته‌اند، نیز مشمول این استدلال می‌شوند. در کتاب شرح لمعه آمده است: مطابق روایات زیادی از جمله روایت محمد بن مسلم از امام باقر(ع) چنین آمده است: دیه نطفه‌ای که در رحم استقرار یافته است و آمادگی رشد را دارد ۲۰ دینار است. دیه علقه، یعنی قطعه‌ای از خون که از نطفه پدید آمده و نطفه به آن تبدیل شده است ۴۰ دینار است. دیه مضغه، یعنی قطعه‌ای از گوشت که به حالت جویده شده در آمده ۶۰ دینار است. دیه استخوان، یعنی آغاز آن در مضغه ۸۰ دینار است. دیه جنینی که خلقت آن کامل شده، ولی هنوز روح در آن دمیده نشده باشد ۱۰۰ دینار است، خواه جنین پسر باشد یا دختر و اگر روح در او دمیده شده باشد، برای پسر یک دیه کامل یعنی ۱۰۰۰ دینار و برای دختر نصف دیه کامل یعنی ۵۰۰ دینار ثابت می‌شود. در صورتی که مشخص نباشد که دختر است یا پسر، مثل آنکه جنین در شکم مادر مرده و خود مادر هم مرده است، باید از جانی نصف مجموع دیه پسر و دختر را گرفت که ۷۵۰ دینار می‌شود. (مکی عاملی، ۱۳۸۰: ۳۱۰)

۵-۴-۹: مبعوضت طلاق در اسلام

همانگونه که در اسلام، ازدواج امری مقدس و پسندیده است و برای استحکام و ثبات آن تأکید فراوانی شده، طلاق امری ناپسند و نامقدس شمرده شده که برای جلوگیری از آن از هر وسیله ممکن استفاده شده است. طلاق از نظر اسلام، عملی مبعوض و ناپسند است که آن را زشت ترین مباح می خوانند. (حر عاملی، ۱۳۸۱: ۲۶۷) براساس احادیث اهل بیت خداوند از کسانی که به طلاق روی می آورند بیزار است و هنگامی که طلاق رخ می دهد عرش خدا به لرزه در می آید. (حر عاملی، ۱۳۸۰: ۲۶۸) اسلام به عنوان دینی جامع کامل و مترقی طلاق را جایز اما مبعوض می داند. ولی درست است که طلاق آسیب های مخربی بر زوجین و فرزندان دارد، اما خانه ای که در آن، صحنه اختلاف و درگیری همیشگی بین زوجین باشد برای آن خانواده جهنمی بیش نیست و برای فرزندان هم محل و پناهگاه مناسبی نیست. پس اگر زوجین به این نتیجه رسیدند که نمی توانند با هم زندگی آرامی را ادامه دهند باید از هم جدا شوند.

۶: نتیجه گیری

افزایش جمعیت که ریشه در آموزه های دینی و فقهی دارد و در حقیقت یکی از دستورات اجتماعی دین است که در قرآن کریم و روایات به عنوان منابع استنباط احکام برای حفظ و بقاء نسل بیان شده است که اگر از این دستورات غافل شویم دچار آسیب های کاهش جمعیت خواهیم شد. علل کاهش جمعیت را که از جمله آنها بدبینی در امر ازدواج و تجمل گرایی در مراسمات ازدواج و سیاست های کلی کاهش جمعیت و تغییر سبک زندگی می باشد و آسیب های کاهش جمعیت عبارتند از؛ فاجعه تقلیل ازدواج و تحدید نسل، کاهش نشاط اجتماعی، افت سرمایه انسانی و نیروی کار فعال، کاهش ارتباطات اجتماعی و کاهش اقتدار سیاسی. همچنین در علم فقه، راهکارهای فقهی مقابله با کاهش جمعیت را فرزند آوری، حرام بودن عزل، حرمت سقط جنین و مبعوضت طلاق دانسته اند.

منابع

- ❖ قرآن کریم
- ❖ نهج البلاغه

۱) اردبیلی، محمد (۱۳۸۰)، «آسیب شناسی سیاست کنترل موالید و قانون تنظیم خانواده»، قم، جامعه مدرسین، چاپ اول.

- ۲) ابن بابویه (صدوق)، محمد بن علی (۱۳۹۸)، «التوحید»، قم، جامعه مدرسین، چاپ اول.
- ۳) ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴)، «لسان العرب»، بیروت، دار صادر، چاپ اول.
- ۴) حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹)، «وسائل الشیعه»، قم، مؤسسه آل البیت، چاپ اول.
- ۵) حسینی طهرانی، حسین (۱۳۸۰)، «رساله نکاحیه - کاهش جمعیت، ضربه ای سهمگین بر پیکر مسلمین»، مشهد، موسسه ترجمه و نشر علوم و معارف اسلام، چاپ اول.
- ۶) حسینی، علی اکبر (۱۳۹۲)، «جمعیت و تنظیم خانواده»، تهران، حکیم باشی، چاپ سی و هفتم.
- ۷) حویزی، عبدعلی جمعه (۱۴۱۵)، «تفسیر نورالثقلین»، قم، مطبعة علمیه، چاپ اول.
- ۸) خمینی، روح الله (۱۳۹۴)، «شرح چهل حدیث»، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول.
- ۹) خراسانی، حسین (۱۳۸۰)، «ترجمه تفسیر جوامع الجامع»، مشهد، پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ دوم.
- ۱۰) راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۶)، «مفردات الفاظ قرآن»، دمشق، دار القلم، چاپ چهارم.
- ۱۱) ری شهری، محمد (۱۳۸۴)، «منتخب میزان الحکمه»، تهران، مؤسسه فرهنگی دار الحدیث، چاپ چهارم.
- ۱۲) سالاری فر، محمدرضا (۱۳۹۴)، «دانش خانواده و جمعیت»، تهران، سازمان سمت، چاپ اول.
- ۱۳) طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۸)، «تفسیر المیزان»، قم، بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبایی، چاپ پنجم.
- ۱۴) طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۶۷)، «مجمع البیان»، تهران، نشر ناصر خسرو، چاپ اول.
- ۱۵) عزیزی، حسین (۱۳۸۰)، «آسیب های روانشناختی کاهش جمعیت بر اقتصاد»، تهران، چاپ اول.
- ۱۶) علاسوند، فریبا (۱۳۹۸)، «زن در اسلام کلیات و مبانی»، تهران، مرکز نشر هاجر، چاپ هفتم.
- ۱۷) قرائتی، محسن (۱۳۸۳)، «تفسیر نور»، تهران، مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، چاپ یازدهم.
- ۱۸) کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵)، «اصول کافی»، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول.
- ۱۹) متقی، علی بن حسام (۱۳۷۸)، «کنز العمال»، بیروت، مکتبه العلمیه، چاپ اول.
- ۲۰) مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۳۸۴)، «بحار الانوار»، تهران، المکتبه الاسلامیه، چاپ چهارم.
- ۲۱) مصطفوی، حسن (۱۳۶۸)، «التحقیق فی کلمات القرآن الکریم»، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول.
- ۲۲) مطهری، مرتضی (۱۳۷۵)، «اخلاق جنسی»، تهران، صدرا، چاپ سوم.
- ۲۳) مظاهری، علی اکبر (۱۳۷۴)، «جوانان و انتخاب همسر»، تهران، دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ سوم.
- ۲۴) معصومی، علی (۱۳۹۶)، «سبک اسلامی»، نوو، مؤسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، چاپ اول.
- ۲۵) مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۷۴)، «تفسیر نمونه»، تهران، دارالکتب اسلامی، چاپ اول.
- ۲۶) مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۶)، «مشکلات جنسی جوانان»، نسل جوان، چاپ اول.
- ۲۷) ملکوتی نیا، علی (۱۳۹۵)، «راهکارهای ازدواج آسان در اسلام»، تهران، چاپ اول.
- ۲۸) موسوی، محمود شریفی و دیگران (۱۴۱۵)، «موسوعه کلمات الامام الحسین (ع)»، قم، معهد تحقیقات باقرالعلوم، چاپ اول.
- ۲۹) نراقی، احمد (۱۳۶۱)، «معراج السعاده»، تهران، رشیدی، چاپ اول.